

**Siirtli Şeyh Muhyiddin El-Fersafi'nin Şeyh Muhammed El-Hazîn'ne Yazdığı Mûlemma'
Kasidesi Üzerine Bir İnceleme*****An Analysis of the Mulemma Poem Written by Sheikh Muhyiuddin El-Fersafi of Siirt to Sheikh
Muhammed El-Hazîn***

Mehmet Nafih BAYDARMAN

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Siirt, Türkiye

ORCID: 0000-0002-3452-6612 | Email: 56mnb56@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf : Baydarman, M. N. (2025) Siirtli Şeyh Muhyiddin El-Fersafi'nin Şeyh Muhammed El-Hazîn'ne Yazdığı Mûlemma' Kasidesi Üzerine Bir İnceleme. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 87-99.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15.04.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:**18.06.2025

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June 5

Cilt/ Volume: 5 Sayı/ Issue: 1

Sayfa / Pages: 87-99

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet Nafih BAYDARMAN). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Mûlemma', şairlerin birden fazla dilde şiir yazma yeteneklerini sergilediği, sanatsal ustalıklarını gösteren köklü bir edebi türdür. Fars edebiyatında ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşan bu gelenek, beyitlerin en az iki farklı dilde yazılmasıyla oluşturulur. Fars edebiyatında ilk örnekleri H.IV./M.X. yüzyılda Şehîd-i Belhî tarafından verilmiştir. Arap edebiyatında ise Ebû Ca'fer Endâdî ve Ebû Nûvâs gibi şairler bu türün erken dönem örneklerini veren önemli isimler arasında yer almaktadır. İslam edebiyatında da büyük ilgi gören mûlemma', Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Abdurrahmân-ı Câmî, Kadî Burhâneddîn, Fuzûlî gibi önemli şairler tarafından benimsenmiş ve zenginleştirilmiştir. İslam fetihleriyle birlikte Arap edebiyatının yaygınlaştığı Siirt yöresinde de şairler bu çok dilli edebi geleneği sürdürmüş, klasik şiir biçimlerinin yanı sıra mûlemma' gibi özgün türlerde de eserler vermişlerdir. Bu bağlamda, Siirtli Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi'nin Şeyh Muhammed el-Hazîn'e yazdığı mûlemma' kasidesi bölgenin sahip olduğu çok dilli ve çok kültürlü edebi mirasın önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışma, Şeyh Muhyiddin'in kasidesini incelerken daha önce belgelenmemiş olan bu eseri literatüre kazandırmayı, Arap dili ve belâgatı açısından analiz etmeyi ve şairin edebi yetkinliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, belâgat, mûlemma', Şeyh Muhyiddin, Şeyh el-Hazîn

Abstract

Mulamma' is a well-established literary genre in which poets display their ability to compose poetry in multiple languages, showcasing their artistic mastery. Emerging in Persian literature and quickly gaining popularity, this tradition is characterized by composing couplets in at least two different languages. The earliest examples in Persian literature date back to the 4th century AH / 10th century CE, with poets like Shahîd-i Balkhî leading the way. In Arabic literature, early contributors to this genre include prominent figures such as Abû Ja'far Andâdî and Abû Nuwâs. Gaining significant attention in Islamic literature, mulamma' was adopted and enriched by renowned poets such as Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî, 'Abd al-Rahmân Jâmî, Qâdî Burhân al-Dîn, and Fuẓûlî. In the Siirt region, where Arabic literature spread as a result of Islamic conquests, poets continued this multilingual literary tradition. In addition to classical poetic forms, they also produced works in distinctive genres like mulamma'. In this context, the mulamma' qasîda written by Shaykh Muhyiddîn al-Farsâfi of Siirt to Shaykh Muḥammad al-Ḥazîn represents a significant example of the region's multilingual and multicultural literary heritage. This article aims to introduce this previously undocumented work into the scholarly literature, to analyze it in terms of Arabic language and rhetoric, and to reveal the poet's literary competence.

Keywords: Arabic language, rhetoric, mulemma', Shaykh Muhyiddin, Shaykh al-Hazîn

Giriş

Mûlemma' sözlükte, “*parlama, ışıldama, renk renk* (İbn Manzûr, 1119, s. 4074), *vücutta siyahlık, beyazlık ya da herhangi bir renk tonunda parlayan lekeler bulunan bir şey... Renkleri karışık bir kumaş; Çeşitli renkleri barındıran bir kumaş, içinde farklı tonlar olan bir desen*” gibi anlamlara gelmektedir (Zemahşerî, 1998, s. 2/181). Arap edebiyatında ise “*Bazı mısraları Arapça, Farsça ya da diğer dillerden olmak üzere iki ya da üç dilin karışımıyla söylenmiş manzumelere verilen isimdir.*” (Karataş, 2001, s. 299) Arapçadan Farsçaya geçmiş olan Mûlemma' kelimesi, terim anlamını Fars edebiyatında kazanmıştır (Gider & Ahmad, 2022, s. 128).

Şairlerin birden fazla dilde şiir söyleyebilme yeteneğini sergilemek ve sanatsal ustalıklarını ortaya koymak amacıyla kaleme aldıkları mûlemma' tarzı manzumeler, zamanla edebi çevrelerde büyük takdir görmüştür. Özellikle Fars edebiyatında bedîî sanatlar arasında önemli bir yer edinen mûlemma', XIV. yüzyıl sonlarına kadar Farsça-Türkçe ve sonrasında Farsça-Arapça örneklerle edebi geleneğin sıkça uygulanan bit türü haline gelmiştir. Bu türde, kimi zaman beyitlerin mısraları farklı dillerde yazılırken, kimi zaman da bir şiirin beyitleri Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinden harmanlanarak oluşturulmuştur. Fars edebiyatında mûlemma' türünün bilinen ilk örneği, H.IV./M.X. yüzyılının ilk yarısında Şehîd-i Belhî (ö.927) tarafından verilmiştir. Aynı yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Ebû Ca'fer Endâdî (öl.?) de bu tarza yönelmiş ve eserler vermiştir. Her ne kadar mûlemma' geleneği bu yüzyıldan itibaren belirginleşmiş olsa da bu edebî sanat, söz konusu dönemden önce de varlığını sürdürmekteydi. Mûlemma' terimi henüz kullanılmadan önce de hem Arap hem Fars şiir geleneğinde iki dilde şiir kaleme alan şairler “zü'l-lisâneyn” (iki dilli) veya “zü'l-beyâneyn” (iki anlatımlı) şeklinde tanımlanmıştır. Örneğin Arap şiirinin büyük isimlerinden Ebû Nüvâs (ö. 813), Arapça şiirlerinin içinde Farsça kelimeler ve dizelere yer vererek çok dilli edebiyatın örneklerini ortaya koymuştur (Kurtuluş & Pala, 2020, s. 538).

İslam edebiyatlarında mûlemma' manzumelerine duyulan yoğun ilgi zamanla bu türün edebi bir gelenek haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Tarihsel gelişimine bakıldığında Fars edebiyatında Şehîd-i Belhî (ö. 927), Arap edebiyatında Ebû Ca'fer Endâdî (ö. ?), Ebû Nüvâs (ö. 813) ve Türk edebiyatında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.1273) bu türün erken dönem örneklerini veren önemli isimler arasında yer almaktadır. Sonraki yüzyıllarda mûlemma' şiirine gösterilen ilgi artmış özellikle Fars edebiyatında Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 1492) ve Feyz-i Kâşânî (ö. 1679) gibi büyük şairlerin bu türe yönelmesi, klasik Türk edebiyatı şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Kadî Burhâneddîn (ö.1398), Ahmedî (ö.1412), Nesîmî (ö.1417), Necâtî Bey (ö.1509), Niyâzî-i Mısırî (ö.1694) ve Osman Nevres (ö.1876) gibi birçok Osmanlı şairi, bu tür şiirleriyle edebiyat geleneğine katkıda bulunmuşlardır (Gider & Ahmad, 2022, s. 128).

Fars edebiyatında mûlemma', H.IV. / M.X. yüzyıl şairlerinde nadiren görülmekle birlikte, H.V. / M.XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve H.VI. / M.XII. yüzyılın ikinci yarısında daha yaygın hale gelmiştir. Bu dönemde mûlemma' şiiriyle öne çıkan isimler arasında Senâî-i Gaznevî (ö.1150), Abdülvâsi-i Cebelî (ö.1160), Hâkânî-i Şîrvânî (ö.1199), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.1273), Sa'dî-i Şîrâzî (ö.1292), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390) ve Molla Câmî (ö.1492) bulunmaktadır (Bacanlı & Koyun, 2018, s. 146).

Klasik Türk edebiyatında ise Sultan Veled (ö.1312), Âşık Paşa (ö.1332), Karamanlı Aynî (ö.1490), Fuzûlî (ö.1556), Kınalızâde Ali Çelebi (ö.1572), Gelibolulu Mustafa Âlî (ö.1600), Rûhî-i Bağdadî (ö.1605), Diyarbakırlı Lebîb (ö.1768) ve Esrâr Dede (ö.1797) gibi şairler, edebi maharetlerini sergilemek, kimi zaman tam olarak hâkim olmadıkları bir dili ses taklidi yoluyla mizahi bir unsur olarak kullanmak gibi farklı tarzlarda Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça, Türkçe-Boşnakça, Türkçe-Rumca ve Türkçe-Yunanca dillerinde şiirler kaleme almışlardır (Bekki, 2012, s. 487).

Mûlemma' şiirlerde temel bir dil bulunmakla birlikte farklı dillerden kelime ve ifadeler eklenerek çok dilli bir yapı oluşturulmaktadır. Birden fazla dile hâkim olan şairler, yalnızca farklı dillerde şiir yazmakla kalmamış, aynı metin içerisinde iki veya daha fazla dili bir araya getirerek bu türde eserler de kaleme almışlardır (R. Öztürk, 2003, s. 238). Fakat birden fazla dil bilmek mûlemma' şiir yazmak için tek başına yeterli bir kriter olmayıp estetik ve edebi açıdan başarılı kabul edilebilmesi, kullanıldığı diller arasında anlam, lafız, ahenk ve akıcılık bakımından uyum sağlamasına bağlıdır. Bir şiirin mûlemma' olarak değerlendirilebilmesi için mısra veya beyitlerinin farklı dillerde yazılmış olması ve tamamının aynı şair tarafından kaleme alınması gerekmektedir. Klasik dönemin önde gelen şairlerinin şiirleri incelendiğinde farklı dillerde yazılan ikinci mısraların, önceki mısralarla anlam

bütünlüğü oluşturduğu ayrıca metnin lafız, ahenk ve akıcılık açısından uyumlu bir yapı sergilediği görülmektedir (Saraç, 2007, s. 295-296).

Kaynak taramaları, bu tür şiirler üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sınırlı bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Eski Türk Edebiyatı'ndaki mûlemma' şiirlerine ilişkin araştırmalarda toplamda 240 şiir tespit edilmiş olup söz konusu şiirlerin 190'ının iki dilli, 51'inin üç dilli ve 2'sinin ise dört dilli olduğu saptanmıştır. Ayrıca, 170 şiirde Arapça'ya, 131 şiirde ise Farsça'ya yer verildiği gözlemlenmiş olup mûlemma' türünde yaygın olarak tercih edilen dillerin Arapça ve Farsça olduğunu ortaya konmuştur (Gider & Ahmad, 2022, s. 129).

Mûlemma' şiirlerinin dil çeşitliliği sadece edebi bir özellik değil aynı zamanda kültürel bir zenginliğin de göstergesidir. Arapça ve Farsça gibi dillerin şiirlerde bir arada kullanılması hem dilsel bir çeşitliliği hem de farklı kültürlerin edebi değerlerini birleştirerek bu türün derin bir kültürel mirası taşımasını sağlar. Mûlemma' türündeki şiirler, bu anlamda sadece bireysel edebi sanat değil aynı zamanda kültürel birleşimi ve etkileşimi de simgeler.

El-Cezire bölgesi, Hz. Ömer zamanında Müslüman orduları tarafından fethedildikten sonra Arap aşiretlerinin yoğun göçüne sahne olmuştur. İslam egemenliğine giren ve dört halife döneminde bölgeye yerleşen Araplar ile bölge sakinleri arasında İslam dinini kabul edenlerin Kur'an-ı Kerim'i okuma, anlama ve dinî ilimleri tahsil etme isteği, bu bölgede Arapçanın yaygınlaşmasını sağlamıştır. Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan, İslam devletinin divanlarının Arapça olarak tutulmasına karar verdikten sonra Arapça bölgenin resmî dili oldu. Mervan b. Muhammed, bölgedeki aşiretlerin desteğini aldıktan sonra son Emevî halifesi olarak devletin merkezini bu bölgeye taşıdı. Bu durum, bölgedeki Arap kültür ve edebiyat muhiti iyice yerleşmesine sebep olmuştur. Diyar-ı Bekr ve özellikle Siirt ve çevresinde Arap kültür muhiti oluşması ise Abbasiler zamanında olmuştur. Siirt ve çevresi Artuklular ve Eyyubiler zamanında gerek ümran gerekse kültürel alanlarda büyük gelişmeler yaşadı. Medreselerle beraber oluşan bu kültürel ve ilmî gelişme sürecinde el-Cezire bölgesi, Diyar-ı Bekr ve Siirt'te birçok edip, şair ve ilim adamı yetiştirmiştir (Akay, 2023, s. 17-18).

Bu bağlamda, Siirtli şairler, yalnızca klasik şiirin nazım biçimlerini kullanmakla kalmamış, aynı zamanda Arap ve Fars edebiyatlarının geleneksel formlarını da şiirlerinde harmanlayarak hem içerik hem de biçim açısından farklı türlerde şiirler kaleme almışlardır (Konu ile örnekler için bkz. Akay, 2020b, s. 295-300, 2021, s. 339-343).

Bu şairlerden biri olan Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi, Siirtli şairler arasında özel bir yere sahip olup babası Şeyh Muhammed el-Hazîn hakkında yazdığı mûlemma' kasidesiyle, Siirt'in çok dilli ve çok kültürlü edebi geleneğini yansıtan önemli bir örnek ortaya koymuştur.

Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi'nin methiye özelliği taşıyan bu kasidesinin edebi bağlamı ve çevirisi yapılmadan önce şiirin ithaf edildiği büyük mutasavvıf Siirtli Şeyh Muhammed el-Hazîn el-Fersâfi hakkında bilgi vermek, eserin anlamını daha iyi anlayabilme açısından önemlidir.

1. Şeyh Muhammed el-Hazîn el-Fersâfi

1258 yılında Moğolların Bağdat'ı istilasının ardından, birçok aile gibi Şeyh Muhammed el-Hazîn el-Fersâfi'nin ailesi de kuzeye göç etmek zorunda kalmıştır. Şeyh Abdulkadir Geylani'nin soyundan gelen aile, öncelikle Diyarbakır'ın Hazro bölgesinde konaklamıştır. Hazro'ya yerleşenler arasında Şeyh Ahmed, Şeyh Mahmud, Şeyh Şeref ve amcazadeleri Şeyh Halef de bulunuyordu. Ancak bir süre sonra aile üyeleri farklı bölgelere dağıldı. Şeyh Mahmud ve Şeyh Ahmed Erbin köyünü seçerken, Şeyh Şeref Firsaf köyünü, amcazadeleri Şeyh Halef ise Siirt merkezine yerleşmiştir. Şeyh Halef, Abdulkadir Geylani'nin oğlu Şeyh Abdurrezzak'ın soyundan gelirken; Şeyh Şeref, Şeyh Ahmed ve Şeyh Mahmud Şeyh Abdulkadir Geylani'nin diğer oğlu Şeyh Abdulvehhab'ın torunlarından gelmektedir (Baz, 2015, s. 91).

Şeyh Muhammed el-Hazîn, 1233/1816 yılında Fersâf köyünde dünyaya geldi. Babası Musa Efendi vefat ettiğinde henüz küçük yaşta olduğundan yetim olarak büyüdü. Eğitim hayatına ailesine ait medresede başladı ve henüz sekiz yaşındayken hafızlığını tamamladı. Daha sonra Siirt'e giderek Hamid Ağa (Fahriyye) Medresesinde eğitimine devam etti. Burada dönemin önemli âlimlerinden Molla Halil-i es-Siirdî'nin ders halkasına katıldı (Korkusuz, 2007, s. 460).

Şeyh Muhammed el-Hazîn'in talebelik süreci on dört yıl sürmüştür. Bu süre zarfında hocası Molla Halil es-Siirdî'nin özel ders halkalarına ve ilmî sohbet meclislerine iştirak etmiştir. İlmî gayreti,

edepli tutumu ve içten bağlılığı neticesinde hocasının derin muhabbetini kazanmış; hatta Molla Halil es-Siirdî saçını ona tıraş ettirip ona hayır dualarda bulunmuştur. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra klasik doğu medrese geleneği çerçevesinde ilmî donanımını daha da derinleştirme arzusu duyan Şeyh el-Hazîn, bu amaçla yeni bir ilim merkezi arayışına yönelmiştir. Bu bağlamda, dönemin önemli ilmî müesseselerinden biri olan Mardin'deki Kâsîmiye Medresesini tercih etmiş; burada iki yıl süresince tahsiline devam ederek hem ilmî yetkinliğini pekiştirmiş hem de icazet almaya layık görülmüştür (Akay, 2020a, s. 40).

Şeyh Muhammed el-Hazîn, eğitimini tamamlamasının ardından tasavvuf yolunda ilerleme arzusu ile Bağdat'a yönelmiş ve burada dönemin önde gelen sûfilerinden Abbas el-Bağdâdî, Mahmud el-Behdinî ve Haydar-i Sorânî gibi isimlerle bir müddet vakit geçirmiştir. Ancak bu şehirde aradığı mânevî doyuma ulaşamayan el-Hazîn, doğduğu topraklara Siirt'e geri dönerek dönemin saygın şeyhlerinden Şeyh Sâlih-i Sıpkî'ye müracaat etmiştir. Onun yönlendirmesiyle Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifeleri arasında yer alan Tâhâ Hakkârî ile görüşmek üzere Hakkârî'nin Şemdinli ilçesine bağlı Nehri köyüne seyahat etmiştir. Tâhâ Hakkârî, el-Hazîn'in mânevî seyrini değerlendirdikten sonra onun kalbî inkişafının anahtarının Halepçe'de bulunan Şeyh Osman Sirâceddîn-i Tavîlî'nin elinde olduğunu söylemiştir. Bu yönlendirme doğrultusunda Halepçe'ye giden Şeyh el-Hazîn, burada Şeyh Osman Sirâceddîn-i Tavîlî tarafından büyük bir ilgi ve kabul görmüş, kısa sürede tasavvufî eğitimini ikmâl etmiş ve hilâfetle görevlendirilmiştir. Şeyh Osman, bu kısa sürede hilâfet verilmesini "*O zaten kemâle ermişti, yalnızca bir anahtar gerekiyordu*" ifadesiyle açıklamıştır (Aydın & Bulut, 2016, s. 26-27).

Tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra memleketine dönmeden evvel Irak'ın muhtelif bölgelerinde âlim ve sûfî şahsiyetlerle temaslarda bulunan Şeyh el-Hazîn, Musul'da bulunan Yunus Nebî Camisinde kırk gün süreyle itikâfa girmiştir. 1844 yılında, henüz 28 yaşındayken Nakşbendî tarikatının Hâlidî koluna mensup olmakla birlikte aynı zamanda Kâdirîlik, Sühreverdîlik, Bedevîlik, Çeştilik, Kübrevîlik ve Rıfâîlik gibi tasavvufî kolları da hilâfet almış ve memleketine dönmüştür (Aydın & Bulut, 2016, s. 26-27).

Siirt'e dönüşünün ardından doğup büyüdüğü Fersâf köyüne girmeden evvel, köy civarındaki bir mağarada üç ay süreyle itikâfa çekilmiştir. Bu inziva süreci boyunca köylüler tarafından tanınmamış, kimliğine dair sorulara ise yalnızca babasının ismini zikrederek yanıt vermekle yetinmiştir. Geçirdiği bu tefekkür ve yalnızlık dönemi sonunda köy halkının saygısını kazanmış, bu sayede inzivadan çıkıp köye geçmiştir. Ona duyulan derin hürmetin bir göstergesi olarak köy sakinleri el birliğiyle kendisine bir ev inşa etmişlerdir. Bu gelişmenin ardından Fersâf köyünde ilim ve irşad faaliyetlerine başlamış ayrıca Siirt Ulu Camisinde düzenli olarak halka açık sohbetler gerçekleştirmiştir. Vaaz ve sohbetleri yerel halk nezdinde büyük ilgi görmüş, geniş kitleler tarafından takip edilmiştir. Kurduğu medrese ise yoğun bir teveccühe mazhar olmuş ve çok sayıda öğrenci buradan icazet alarak mezun olmuştur (Akay, 2020a, s. 40).

Şeyh Muhammed el-Hazîn, hayatı boyunca ilmî faaliyetlere ve irşada büyük önem vermiştir. 1892 (H. 1309) yılında, 76 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri, Siirt iline bağlı Fersâf köyünde yer almakta olup türbesi başta Siirt olmak üzere çevre illerden gelen çok sayıda ziyaretçi tarafından düzenli olarak ziyaret edilmektedir (Korkusuz, 2007, s. 461).

2. Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi'nin Hayatı

Tarihi kaynaklarda Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi'nin hayatına dair yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Mevcut veriler, büyük mutasavvıf Şeyh Muhammed el-Hazîn'in divanından derlenen bilgilere dayanmaktadır. Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi, Şeyh Muhammed el-Hazîn'in oğlu ve aynı zamanda onun halifesi olarak bilinmektedir. Doğum yeri Siirt'in Fersaf köyü olup annesi Şeyh el-Hazîn'in ikinci eşi Fatıma Hatun'dur. Doğum tarihi kesin olarak tespit edilememekle birlikte ölüm tarihi 1918 olarak kaydedilmiştir.

Hakkında yeterli bilginin günümüze ulaşamamasının temel sebepleri arasında erkek çocuğunun bulunmaması, erken yaşta vefat etmesi ve yaşamının I. Dünya Savaşı'nın zorlu koşullarına denk gelmesi gösterilebilir. Bu nedenlerle dönemin siyasi ve toplumsal çalkantıları içinde hayatına dair kayıtların sınırlı kalmış olması muhtemeldir. Ancak babasının divanı ve bölgesel kaynaklar aracılığıyla kendisine dair bazı bilgiler edinilebilmiştir.

Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi'nin edebi mirası, yalnızca incelemeye tabi tuttuğumuz mûlemma' kasidesiyle sınırlı değildir. Kendisinin farklı dillerde ve türlerde kaleme aldığı üç önemli eseri daha bulunmaktadır. Şeyh Muhyiddin, babası Şeyh Muhammed el-Hazîn el-Fersâfi hakkında iki Arapça, bir Kürtçe ve bir mûlemma' tarzında olmak üzere toplam dört methiye yazmıştır.

Bunun yanı sıra, Yusuf Ziyaeddin Paşa el-Makdisî'nin (ö. 1906) *el-Hediyyetü 'l-Hamidiyye fi 'l-Luğati 'l-Kurdiyye* adlı Kürtçe sözlüğü hakkında da Arapça olarak nazmedilmiş bir takrizi bulunmaktadır (Adak, 2007, s. 406). Bu eserler hem içerik hem de dilsel çeşitlilik açısından dikkate değer olup yazarın çok dilli edebi yetkinliğini ve dönemindeki kültürel etkileşimi yansıtmaktadır.

3. Şeyh Muhammed el-Hazîn'e Yazılan Mûlemma' Kasidenin İncelenmesi

Şeyh Muhammed el-Hazîn, yaşadığı dönemde ilmî ve dinî sahalardaki öncülüğüyle toplumsal yapı üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu etkileri sayesinde hem hayattayken methiyelerle anılmış hem de vefatının ardından mersiyelerle anılmaya devam etmiştir. Ona dair kaleme alınan manzum eserler arasında dikkat çekici olanlardan biri hem oğlu hem de halifesi olan Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi'nin yazdığı mûlemma' kasidesidir. Bu çalışmanın ilgili kısmında, söz konusu kaside ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Kasidenin Arapça metni verilmiş, Türkçe çevirisi yapılmış ardından eser şekil, içerik ve belâgat yönlerinden analiz edilerek değerlendirilmiştir.

3.1. Mûlemma' Kasidenin Metni ve Tercümesi

قَدْ بَدَأَ فِي عَصْرِنَا هَادٍ إِلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ
مُنْذِرٌ لِلْخَلْقِ سَحَابٌ إِلَى الْحَقِّ الْيَقِينِ
كَغَبَةِ الْأَمَالِ حَقًّا فَاقَ كُلَّ الْمُرْشِدِينَ
مَنْبُغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ يُدْعَى الْحَزِينِ

Çağımızda, açık ve kesin hakikate yönlendiren bir rehber ortaya çıkmıştır,
İnsanları irşad eden ve onları hakikate ulaştırmak için sürekli rehberlik eden,
Gerçekten, umutların merkezi olup tüm diğer rehberlerden üstün bir konuma sahiptir,
Sırların ve nurların kaynağı olan, “el-Hazîn” diye anılan kişidir.

کس ندارد اندرین که همچو این غوث مثال
کو نظیرش کردلش هر دم روداد زلال
از دل ما فیض او یا رب مبادا قط زوال
جای اسرارست وانوار آنکه نامش شد حزین

Hiç kimse yoktur ki bu Gavs gibi örnek olsun,
Onun bir benzeri yoktur; kalbinden her daim berrak bir nehir gibi feyiz akar,
Ey Rabbim! Kalbimizden onun feyzi hiç eksik olmasın,
Adı "Hazîn" olan o, sırların ve nurların yeridir.

قَلْبُهُ كَنْزٌ حَوَى نَصْرَ الْمَعَانِي وَالْغُيُوبِ
نُطْقُهُ يَجْلُو غَوَاشِي الْجَهْلِ عَنْ عَيْنِ الْقُلُوبِ
فَيْضُهُ فَيْضٌ عَجِيبٌ مُبَرَّدٌ حَرَّ اللَّوْبِ
مَنْبُغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ يُدْعَى الْحَزِينِ

Kalbi, derin anlamlar ve gizli hakikatleri barındıran kıymetli bir hazinedir,
Sözleri, kalplerin gözlerinden cehalet felaketini kaldırarak hakikati ortaya çıkarır,
Onun feyzi, lav ateşini serinleten mükemmel bir feyizdir,
Sırların ve nurların kaynağı olan, “el-Hazîn” diye anılan kişidir.

رسد هر که در وی دل ببند بی کمان با او
روشنی از افتابش اب عشقش بر زند
واز همه تاریکی و آسب و گمراهی رهد

جای اسرارست وانوار آنکه نامش شد حزین

Ona gönül veren, yayı olmadan hedefe ulaşır,

Onun güneşinden bir ışık, aşkının suyu üzerine yansır.

Ve her türlü karanlık, bela ve sapkınlıktan kurtulur.

Adı "Hazîn" olan o, sırların ve nurların yeridir.

وَهُوَ مَصْبَاحُ الْوَرَى آسٍ لِّأَمْرَاضِ الْقُلُوبِ

بَلْ وَصَبَّحَ لَاحَ فِي الْأَفَاقِ فَاقَ بِالزُّهُورِ

كُلَّ نَجْمٍ وَاخْتَفَّتْ مِنْ نُورِهِ كُلُّ الْبُذُورِ

مَنْبِغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ يُدْعَى الْحَزِينُ

O, insanlık için bir kandil olup kalplerin hastalıklarına şifa sunar,

Gerçekten de o, ufuklarda parlayan bir sabah gibi, güzelliğiyle tüm çiçekleri geride bırakır,

Her bir yıldız ve tüm dolunaylar onun ışıyla sönmüş ve kaybolmuştur,

Sırların ve nurların kaynağı olan, "el-Hazîn" diye anılan kişidir.

راه ما رامی نماید همچو اختر بی کمان

مینهد از کنج بی پاییان آتی در روان

نیست همرا هش درین گاه و نه اید در جهان

جای اسرارست وانوار آنکه نامش شد حزین

Bizim yolumuzu şaşmaz bir yıldız gibi gösterir,

Sonsuzluk köşesinden bir anda ruhumuza işler,

Bu anın farkında olacak kimse yoktur, dünyada görülmez,

Adı "Hazîn" olan o, sırların ve nurların yeridir.

قَدْ غَدَا فِي كُلِّ وَقْتٍ سَابِحًا بَحْرَ الْوُجُودِ

وَهُوَ أَنَا بَعْدَ أَنْ فِي التَّرَقِّي وَالصُّعُودِ

نَحْوَ مَوْلَاهُ إِلَيْهِ سَاجِدٌ مَنْ هُمْ رُقُودِ

مَنْبِغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ يُدْعَى الْحَزِينُ

Her zaman varlık denizinde yüzen biridir o,

Ve an be an yükselme ve tırmanma hâlidir,

Uykuda olanı peşinden çekerek Rabbinin katına doğru yönlendirir,

Sırların ve nurların kaynağı olan, "el-Hazîn" diye anılan kişidir.

گر سوی درگاهش آید هر کسی آندوه گین

یا بد آرام ورهد از پنجه دیو قرین

تشنه راسیب آب دارد موصلش خلد برین

جای اسرارست وانوار آنکه نامش شد حزین

Onun kapısına her kim hüznle gelirse,

Ya bir rahatlığa kavuşur ya da şeytanın pençesinden kurtulur,

Susuz olana saf su sunar, ona cennetin yolunu açar,

Adı "Hazîn" olan o, sırların ve nurların yeridir.

وَهُوَ سَاقِ مَبْتَغَى الدُّنْيَا الدَّنِيَّةِ لَا جَرَمَ

لَبَنَ الْأَشْوَاقِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ تُدِّي الْهَمَمَ

فَيَنَادِي الْفُوزَ مَنْ أَبْوَابُهُ قَدْ التَّرَمَ

مَنْبِغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ يُدْعَى الْحَزِينُ

*Hiç şüphesiz o, kötü dünya menfaatini arayanlar için,
Yüksek gayretin kaynağından arzu ve nurların sütünü sunar,
Öyle ki, kapıları kendisine kapalı olanlar için zaferi müjdelere*

Sırların ve nurların kaynağı olan, "el-Hazîn" diye anılan kişidir.

گر همی خوا همی درایی محض پروردگار
از حضورش رو متاب و جان خود با وی شپار
ای خریف دست خود از دامنش هیچ مدار
جای اسرارست و انوار آنکه نامش شد حزین

*Şayet Yaratıcı'nın huzuruna arınmış bir şekilde ulaşmayı arzuluyorsan,
O'nun huzurundan yüz çevirmeksizin varlığını bütünüyle O'na teslim et,
Ey sonbaharım! Elini onun eteğinden asla çekme,*

Adı "Hazîn" olan o, sırların ve nurların yeridir.

يَا لَعَمْرِي إِنَّهُ رُوحٌ بِهِ تُحْيِي النُّفُوسَ
فَاسْرِعُوا طَرًّا إِلَيْهِ بِالْإِكَاءِ وَالْوُجُوشِ
فَعَسَاكُمْ أَنْ تَتَأَلَّوْا الْخَيْرَ فِي يَوْمٍ عَبُوسٍ
مَنْبِغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ يُدْعَى الْحَزِينُ

*Ömrüme yemin olsun ki, onun varlığıyla ruhlar hayat bulmaktadır,
Ona, gözyaşları içinde ve yüzlerde hüznün ifadesiyle, süratle ve topluca yöneliniz,
Böylece, sizler de karanlık ve kasvetli bir günde iyiliğe ve hakikate erişebilirsiniz,*

Sırların ve nurların kaynağı olan, "el-Hazîn" diye anılan kişidir.

گر ببا ید جستن آب حیا ای تشنکان
کز شما سیراب سازد هر وړك هر استخوان
منبعش در خاک در گاهش همی با شیر عیان
جای اسرارست و انوار آنکه نامش شد حزین

*Eğer susayanlar için hayat suyunu aramak gerekirse,
Her bir kemik parçasını suya doyuran olacaktır,
Bu kaynağın menşei, onun dergâhında, süt gibi açıkça görülmektedir,*

Adı "Hazîn" olan o, sırların ve nurların yeridir.

أَيُّهَا الْخُلَّانُ هَلَا تَسْرِعُونَ نَحْوَهُ
تَائِبِينَ وَدَعَا النَّفْسَ وَمَا تَهْوَوْنَهُ
وَالَّذِي عَمَّ الْوَرَى فَضْلاً وَجُوداً إِنَّهُ
مَنْبِغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ مَنْ يُدْعَى الْحَزِينُ

*Ey dostlar, neden ona yönelmekte acele etmiyorsunuz?
Tövbe ederek nefsin arzularını ve dünyevi istekleri geride bırakınız.
Şüphesiz ki o, tüm insanlığa lütuf ve cömertliğiyle ulaşan,*

Sırların ve nurların kaynağı olan, "el-Hazîn" diye anılan kişidir.

صد صلاة وهم سلام با دبر روان مصطفی
بر جمیع آل ودمسازان تا روز صفا
ای خدا اورا شفیعی مارا گن روز جفا
جای اسرارست و انوار آنکه نامش شد حزین

*Yüzlerce salât ve selâm, Mustafa'nın pak ruhuna,
Tüm âline ve dostlarına, saf (arınma) gününe dek,
Ey Allah'ım, cefa gününde onu bizim için şefaati eyle,
Adı "Hazîn" olan o, sırların ve nurların yeridir.*

3.2. Mûlemmanın Şekil ve Muhteva Özellikleri

Bu çalışmada incelenen şiir, klasik edebî gelenekte önemli bir yer tutan kaside nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Kasideler, özellikle klasik Arap edebiyatında belirli temalar çerçevesinde şekillenen ve geniş bir tür yelpazesine sahip olan şiirlerdir. Tevhid, münacat, naat, methiye, fahriye, hicviye ve mersiye gibi alt türler kasidenin temel kategorilerini oluşturur. İlk dönem kasidelerinde dini temalar, özellikle tevhid, münacat ve naat konuları ön plana çıkarken, sonraki yüzyıllarda methiye ve fahriye türlerinin daha fazla işlendiği görülmüştür (Gider & Ahmad, 2022, s. 133).

Klasik Arap şiiri içerisinde önemli bir yer teşkil eden kasideler, belirli bir yapısal düzen çerçevesinde kurgulanmıştır. Özellikle Cahiliye dönemi şiir geleneğinde bu kompozisyonel yapı üç temel bölümden oluşur. Kasidenin giriş kısmını teşkil eden "nesib" ya da alternatif olarak adlandırılan "teşbib" bölümünde, şair genellikle terk edilmiş bir menzilin tasvirine yer verir. Bu tasvir aracılığıyla geçmişe duyulan özlem, ayrılığın oluşturduğu acı ve sevgiliye yönelik duygusal yoğunluk ön plana çıkarılır.

Takip eden ikinci bölüm olan "tasvir" kısmında ise şair, sevgilinin yurdundan ayrıldıktan sonra deveye gerçekleştirdiği yolculuğu ayrıntılarıyla betimler. Bu bölümde çölün zorlu doğa koşulları, tabiat olayları, karşılaşılan tehlikeler ve zaman zaman yer verilen av sahneleri gibi unsurlar anlatının merkezinde yer alır.

Kasidenin son bölümünde ise şiirin asıl teması işlenir. Bu bölüm, kasidenin ana temasını teşkil eder ve çoğunlukla "medih" (övgü), "mersiye" (ağıt), "hiciv" (yergi) ya da "fah" (övünme) gibi temalar işlenir. Böylece kaside hem estetik hem de işlevsel açıdan bütünlüklü bir form kazanır (Çetin, 2019, s. 72; Demirayak, 2009, s. 114-115; Elmalı, 2001, s. 562).

Kaside türünde bu belirli yapısal unsurların ve bölümlerin yer alması geleneksel olarak beklense de bazı kasidelerde sadece ana konunun yer aldığı ya da şiirin tek bir bölümden oluştuğu örneklerle karşılaşılabilir (Demirayak, 2009, s. 116). Şeyh Muhyiddin'in Arapça ve Farsça dillerinde kaleme aldığı mûlemma' kasidesi de bu duruma örnek teşkil etmektedir. Söz konusu metinde klasik kaside tertibinde yer alması beklenen "nesib/teşbib", "mukaddime" ve "tegazzül" bölümleri bulunmamaktadır. Şiir doğrudan memduh'a yönelik medhiyelerle başlamaktadır ve genel olarak övgü söylemi etrafında şekillenmektedir. Kasidenin son kısımlarında ise tavsiye ve dua ifadeleri yer almaktadır.

Kasidenin temel muhtevası, büyük mutasavvıf Şeyh el-Hazîn'in yoğun bir şekilde methedilmesidir. Bu övgü, dini ve manevi niteliklere odaklanmış ve sıklıkla dini ve tasavvufi kavramlara başvurulmuştur. Kasidede, "Hak", "hidayet", "irşad", "gavs", "feyiz", "sırlar", "nurlar", "aşk", "rahmet", "şifa", "vuslat", "Rab", "şefaati" gibi terimler ile Şeyh el-Hazîn'in manevi derinliği, insanlara rehberliği ve ilahi bağlantısı ele alınmaktadır.

Kaside boyunca "Şeyh el-Hazîn", her türlü olumlu özelliğin kaynağı ve en üstün örnek olarak anlatılmaktadır. O, hakikate rehberlik eden, insanları irşad eden, umutların merkezi olan, sırların ve nurların kaynağı olan, kalplerin hastalıklarına şifa veren, karanlıklardan kurtaran, ilahi huzura ulaştıran ve şefaati bir zat olarak tasvir edilmektedir.

Şiirde övülen kişiye karşı derin bir saygı, sevgi ve bağlılık ifadesi hakimdir. Özellikle Farsça mısralarda bu duygusal yoğunluk daha belirgin hissedilmektedir. Şairin, "Ey Rabbim! Onun manevi bereketi kalbimizden asla eksilmesin" şeklindeki niyazı ve "Ona gönül veren, yayı olmadan hedefe ulaşır" gibi kesin ifadeleri, bu bağlılığın güçlü bir göstergesidir.

Kasidenin bazı bölümlerinde okuyucuya yönelik nasihatler ve davetler de bulunmaktadır. "Ona gönül veren...", "Onun kapısına her kim hüznle gelirse...", "Şayet Yaratıcı'nın huzuruna arınmış bir şekilde ulaşmayı arzuluyorsan...", "Ey dostlar, neden ona yönelmekte acele etmiyorsunuz?" gibi ifadeler, okuyucuyu "Şeyh el-Hazîn'e yönelmeye, ondan feyiz almaya ve onun yolunu takip etmeye teşvik etmektedir.

3.3. Beyit Sayısı

Belirli bir amaca hizmet etmek üzere kaleme alınan kasideler, Arap edebiyatında en az yedi beyitten oluşma şartına bağlanmıştır; ancak beyit sayısına dair herhangi bir üst sınır getirilmemiştir. Bu esneklik, klasik Arap şiirinde yüzlerce beyitten meydana gelen kaside örneklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Askerî, 1952, s. 174; İbn Raşîk, 1981, s. 1/187).

Nitekim kasidenin tarihsel seyrine bakıldığında, Emevîler dönemine kadar şairlerin genellikle 25 ile 50 beyit arasında kasideler yazdığı görülmektedir. Zamanla bu sayı kimi eserlerde 120 beyite kadar çıkmış, hatta İbnü'l-Fârîz'ın (ö. 632/1235) *et-Tâ'îyye* adlı manzumesinde olduğu gibi 700 beyiti aşan kasideler de ortaya çıkmıştır. Ancak beyit sayısının artması hem uygun kafiye bulmayı zorlaştırmakta hem de şiirin iç ahengini riske atmaktadır. Bu nedenle, kasidelerin aşırı uzun olmaması edebî açıdan daha uygun görülmüştür ('Abdu'n-Nûr, 1984, s. 213; Elmalı, 2001, s. 562).

Öte yandan, Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009) ve İbn Reşîk (ö. 456/1063) gibi önemli edebî tenkitçiler, kasidelerde gereksiz ayrıntılara ve fuzulî bilgilere yer verilerek metnin lüzumsuz biçimde uzatılmasını hoş karşılamamışlardır (Askerî, 1952, s. 174; İbn Raşîk, 1981, s. 1/187).

Bu çerçevede, Arap edebiyatında kasidelerin beyit sayısı genellikle 30 ile 120 arasında değişirken, Fars edebiyatında bu aralık 20 ile 80 beyit arasında değişmiştir (Gider & Ahmad, 2022, s. 135).

Çalışmamızın konusu olan Şeyh Muhyiddin el-Fersafî'nin, Şeyh Muhammed el-Hazîn'e ithafen yazdığı mûlemma' kasidesi ise yedi kıtası Arapça ve yedi kıtası Farsça olmak üzere toplamda on dört kiteden oluşmaktadır.

Beyit sayısının genel ortalamasının altında kalması ise eserin iki dilli bir şiir olmasıyla açıklanabilir. Zira farklı dillerde kaleme alınan manzumelerde her iki dilin beyit sayısı arasında büyük bir dengesizlik bulunmaması gerektiği düşüncesi, edebî denge açısından önem arz etmektedir.

3.4. Vezin

Şeyh Muhyiddin'in kaleme aldığı mûlemma' kaside remel bahir ölçüsünde yazılmıştır. Remel bahir; üçü birinci, üçü ikinci şatr'da olmak üzere altı tef'ileden oluşur (Tural, 2011, s. 139). Bu tef'iller şunlardır: فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ // فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ

Bu kaside, aruz vezni açısından genel olarak başarılı bir şekilde yazılmakla birlikte, bazı mısralarda vezin bütünlüğünün tam olarak sağlanamadığı tespit edilmiştir. Örneğin kasidenin üçüncü kıtasının üçüncü mısrasında bunu görmek mümkündür.

Söz konusu mısra, "فَيْضُهُ فَيْضٌ عَجِيبٌ مُبَرَّدٌ حَرُّ النَّوْبِ" şeklinde olup aruz veznine göre şu şekilde tef'ilelere ayrılmıştır:

رُلُّوْوبِي - بَرَرْدُنْحَرُ (م) ضُنْعَجِيْبُنْ - فَيْضُهُوْفِي
فَاعِلَاتُنْ - فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ - فَاعِلَاتُنْ

İncelemede görüldüğü üzere, "مُبَرَّدٌ" kelimesindeki "م" (Mim) harfi, vezin bütünlüğünü bozarak fazlalık oluşturmaktadır.

3.5. Kafiye

Kaside, rubâî türünde 14 kıtalık bir yapıya sahiptir. Rubâîler, dört dizeden oluşan kısa ve özlü şiir türleridir. Klasik Türk, Fars ve Arap şiirinde sıkça görülür. Rubâîlerdeki en belirgin özellik, az sözle çok şey ifade etmektir. Kafiye yapısı olarak ise genellikle birinci, ikinci ve dördüncü mısralar aynı uyağa sahip olurken, üçüncü mısra serbest bırakılır. Bazı rubâîlerde ise dört mısradaki aynı uyakla söylenir (M. Öztürk, 2008, s. 176).

Rubâîlerde yaygın olan kafiye düzenleri şöyledir:

aaba → en yaygın olan form.

aaaa → daha nadir ama klasik kaynaklarda yer alan bir form.

Ancak bu kasidede kafiye düzeni genel kabul görmüş rubâî düzenlerinden farklılık göstermektedir. Yani ilk üç mısra aynı uyakta, dördüncü mısra ise farklı bir kafiye ile bitmektedir. Bu durum, klasik rubâî kafiye anlayışı açısından biçimsel bir sapma olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tercih, şairin bilinçli bir uygulaması olarak yorumlanabilir. Nitekim Arapça kıtaların dördüncü mısranın

"مَنْ يَدْعَى الْحَزِينَ" ile bitmesi, Farsça kıtaların ise "تامش شد حزين" ile bitmesi nazım bütünlüğünü sağlayan bir nakarat işlevi görmektedir.

3.5. Edebî Sanatlar

Şeyh Muhyiddin, söz konusu mülemma' kasidesinde Arapça bilgisini ustaca kullandığı ve başarılı tasvirler yaptığı gözden kaçmamaktadır. Ayrıca kasideyi nazmederken belâgat sanatlarından da etkin bir şekilde yararlandığı görülmektedir.

Edebî sanatların başında yer alan belâgat ve fesâhat, şiirin şekil ve muhtevasına değer katan önemli unsurlardandır. Lafza ve manaya katkı sağlayan edebî sanatlar, şairlik kabiliyetinin anlaşılması konusunda ölçü olarak kabul görmüş, dolayısıyla klasik şiirlerde edebî sanatlar sıkça kullanılmıştır. Bu bağlamda Şeyh Muhyiddin'in mülemma' kasidesi incelendiğinde kasidede özellikle teşbih, istiare ve mübâlağa gibi sanatlara sıkça yer verildiği görülmektedir. Kasidede yer alan bazı belâgat sanatları aşağıda zikredilmiştir.

3.5.1. Teşbih

Şair, düşünce ve duygularını aktarırken belâgat sanatlarından istifade ederek kasideye hem edebî hem de ruhani bir derinlik kazanmıştır. Özellikle teşbih sanatını sıklıkla kullanan şair, Şeyh el-Hazîn'i; "مِصْبَاحُ الْوَرَى" (insanlık için kandil), "صَبَحَ" (sabah), "أَفْتَابَ" (güneş), "بَحْرُ الْوُجُودِ" (varlık denizi) gibi unsurlara benzeterek onun aydınlatıcı, yol gösterici ve sonsuz derinlikteki manevi kişiliğini vurgulamıştır.

3.5.2. İsti'âre

Kaside boyunca dikkat çeken bir diğer sanat ise isti'âredir. Şeyh Muhyiddin, bazı kavramları doğrudan ifade etmek yerine onları başka kavramlara benzeterek dile getirir. Böylece duygularını ve düşüncelerini sade bir anlatımın ötesine taşıyarak sanatsal bir üslupla aktarır. Örneğin: "نُطْقُهُ يَجْلُو غَوَاشِي" (Sözleri, kalplerin gözlerinden cehaletin felaketini kaldırır) ifadesinde cehalet (الْجَهْلُ) bir felaket (غَوَاشِي) olarak tasvir edilmiş ve hakikatin ortaya çıkarılması bu felaketin kaldırılmasıyla mümkün olacağına işaret etmiştir.

3.5.3. Mübâlağa

Şair, kasidede mübâlağa sanatına da geniş yer vermiştir. Bu sanat aracılığıyla Şeyh el-Hazîn'i yücelterek dinleyicinin zihninde derin bir etki bırakılmasını sağlamıştır. Örneğin: "كُلُّ نَجْمٍ وَاخْتَفَتْ مِنْ نُورِهِ" (Her bir yıldız sönmüş, onun ışığıyla tüm dolunaylar kaybolmuştur) ve "فَأَقَى كُلَّ الْمُرْشِدِينَ" (Tüm rehberleri geride bırakmıştır) ifadeleriyle Şeyh el-Hazîn'in benzersizliği ve diğer bütün müridlerden üstünlüğünü güçlü biçimde vurgulamıştır.

3.5.4. Tıbâk

Şair, zıt veya karşıt anlamli kelimeleri bir arada kullanarak anlam derinliğini artırmış ve şiire edebî bir boyut kazandırmıştır. Örneğin: "مَنْبِغُ الْأَسْرَارِ وَالْأَنْوَارِ" (sırların ve nurların kaynağı) mısrasında "أَسْرَارَ" (sırlar) ile "أَنْوَارَ" (nurlar) gibi birbirlerine karşıt iki kavramı kullanarak şiire anlam zenginliği katmıştır.

3.5.5. Tenasüp

Şair, kasidenin bazı beyitlerinde tenasüp sanatına yer vererek metnin anlam derinliğini ve bütünlüğünü pekiştirmiştir. Örneğin: Kasidenin ilk beytinde "هَادٍ" (rehber), "مُنْذِرٌ" (uyarıcı) ve "مُرْشِدِينَ" (irşad edenler) gibi yakın anlamli kelimeler kullanarak şiire bütüncül bir yapı kazandırmıştır.

3.5.6. İnsicâm

Kasidenin genelinde kelimelerin hoş ve kolay anlaşılır olması, cümlelerin zorlama ve karmaşık olmaması, incelikle akması ve içindeki öğelerin doğal uyum içinde olması insicâm sanatına örnektir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Şeyh Muhyiddin el-Fersâfî'nin Şeyh Muhammed el-Hazîn için kaleme aldığı mülemma' kasidesi incelenmiştir. İnceleme sonucunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

- Klasik edebiyatta mülemma'lar daha çok gazel şeklinde yazılırken incelemeye tabi tutulan bu mülemma' şiiri kaside biçiminde yazılmıştır.

- Klasik bir kasidede nesib/teşbib, mukaddime, methiye, tegazzül, fahriye ve dua bölümleri bulunurken bu kasidede ise sadece methiye, tavsîye ve dua bölümleri yer almaktadır.
- Mülemma' türü şiirlerde genellikle iki dilin kullanılması yaygın bir durumdur ve Şeyh Muhyiddin'in kasidesi de bu geleneksel yapıyı takip etmektedir. Söz konusu kaside, Arapça ve Farsça dillerinde yazılmıştır.
- Arap edebiyatında kasidelerin beyit sayısı genellikle 30 ile 120, Fars edebiyatında ise bu aralık 20 ile 80 beyit arasında değişirken bu mülemma' kasidesi murabba' şeklinde olup 14 kıtadan oluşmaktadır.
- Şeyh Muhyiddin, kaleme aldığı mülemma' kasidesi remel bahir ölçüsünde yazmıştır.
- Kaside, 14 kıtadan oluşan ve her biri dört mısra içeren bir yapıya sahiptir. Kafiye düzeni genellikle birinci, ikinci ve dördüncü mısraların aynı uyağa sahip olması, üçüncü mısranın ise serbest olması şeklindedir. Ancak bu kasidede, kafiye düzeni geleneksel rubâî düzenlerinden farklı olup *aaab* şeklinde düzenlenmiştir; yani ilk üç mısra aynı uyakta, dördüncü mısra ise farklı bir kafiye ile sona ermektedir.
- Şeyh Muhyiddin el-Fersâfi'nin edebi mirası, yalnızca mülemma' kasidesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda farklı dillerde ve türlerde yazdığı üç önemli eseri daha bulunmaktadır. Bunlar arasında, babası Şeyh Muhammed el-Hazîn el-Fersâfi için yazdığı üç methiye (iki Arapça ve bir Kürtçe) yer almaktadır. Ayrıca, Yusuf Ziyaeddin Paşa el-Makdisî'nin Kürtçe sözlüğü hakkında Arapça yazılmış bir takrizi de bulunmaktadır. Bu eserler hem içerik hem de dilsel çeşitlilik açısından önemli olup yazarın çok dilli edebi yetkinliğini yansıtmaktadır.

Kaynakça

- 'Abdu'n-Nûr, C. (1984). *El-Mu'cemu'l-edeblî*. Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- Adak, A. (2007). Uluslararası Siirt Sempozyumu. *Klasik Edebiyatta Siirtli Şairler*.
- Akay, S. (2020a). *Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri, Alimleri ve Eserleri*. Siirt Birlik Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Akay, S. (2020b). Görsel Şiir ve Siirtli İki Şairin Görsel Şiirleri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), Article 16. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbid/issue/58684/805936>
- Akay, S. (2021). Şiir Çizme Sanatı ve Siirtli Şeyh Süleyman El-Halidî (Yüksek) Divanından Görsel Şiir Örnekleri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 337-345. <https://doi.org/10.53586/susbid.998667>
- Akay, S. (2023). *Osmanlı Dönemi Siirt Medreseleri Okutulan İlimler, Müfredat ve İlim Yolculuğu* (1. bs). Kitabe Yayınları.
- Askerî, E. H. (1952). *Kitâbu's-sînâ'ateyn: El-kitâbe ve 'ş-şi'r*. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Aydın, M., & Bulut, A. (2016). *Şeyh Muhammed el-Hazîn ve Divanı*. Ravza Yayınları.
- Bacanlı, S. A., & Koyun, T. (2018). Mülemma ve Abdülvâsi-i Cebelî. *Nûsha*, 18(46), Article 46.
- Baz, İ. (2015). Siirtli Âşık Bir Sûfi: Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 89-125.
- Bekki, S. (2012). Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mülemma. *I. Uluslararası Âşık Sümmâni ve Âşıklık Geleneği Sempozyumu Bildirileri*, 485-500.
- Çetin, N. M. (2019). *Eski Arap Şiiri* (2, bs). Kapı Yayınları.
- Demirayak, K. (2009). *Arap Edebiyatı Tarihi-Cahiliye Dönemi*. Fenomen Yayıncılık.
- Elmalı, H. (2001). Kaside. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24). TDV Yayınları.
- Gider, M., & Ahmad, H. O. (2022). Abdurrahman Lâmi' Efendi'nin Midhat Paşa'ya Yazdığı Mülemma Kasidesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8(1), Article 1. <https://doi.org/10.20322/littera.1035838>
- İbn Manzûr, C. M. b. M. (1119). *Lisânu'l-'Arab*. Dar-ul Maarif.
- İbn Raşîk, E. A. el-Hasen el-Kayravânî el-Ezdî. (1981). *El-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbihi ve nakdihi* (5. bs). Dâru'l- Cîl.

- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Yedi Gece Kitapları.
- Korkusuz, Ş. (2007). Uluslararası Siirt Sempozyumu. *Siirt'in Manevî Mimarlarından Üç İsim*.
- Kurtuluş, & Pala, İ. (2020). Mûlemma'. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 31). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mulemma>
- Öztürk, M. (2008). Rubâî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 35). TDV Yayınları.
- Öztürk, R. (2003). Rumca-Türkçe Mûlemma Mani Tarzı Söylenmiş Şiirler Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, Article 13.
- Saraç, Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat* (5. bs). 3F Yayınevi.
- Tural, H. (2011). *Arap Edebiyatında Aruz*. Ensar Yayınları.
- Zemahşerî, E.-K. M. b. Ö. b. M. (1998). *Esâsu'l-belâğa* (1-2). Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.